

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБІНСЬКОГО**

**Факультет дошкільної, початкової освіти та мистецтв
імені Валентини Волошиної**

Кафедра вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО
ВІКУ В УМОВАХ МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА»**

Студентки 2 курсу МАМСз групи
Освітньої програми
Середня освіта. Музичне мистецтво.
Художня культура.
Спеціальності: 014 Середня освіта
Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка
Ступеня вищої освіти: магістр
Бондарчук Юлії Миколаївни

Науковий керівник:
Онофрійчук Людмила Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, ст.викл.

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

Члени комісії _____
(підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

_____ (підпис) (ініціали, прізвище)

Вінниця – 2020 рік

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	7
1.1. Поняття «емоційний інтелект» у психолого-педагогічній літературі	7
1.2. Зміст та особливості музично-освітнього середовища	17
РОЗДІЛ II. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ	25
2.1. Педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку	25
2.2. Підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва до емоційно-інтелектуального розвитку учнів	36
РОЗДІЛ III. ДОСЛІДНО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА РОБОТА З РОЗВИТКУ ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ В УМОВАХ МУЗИЧНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА	42
3.1. Діагностика розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку	42
3.2. Хід та результати експериментального дослідження	54
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ	75

АНОТАЦІЯ

Дипломна робота містить 6 таблиць і 5 ілюстрацій. Загальний обсяг – 75 сторінок (без додатків).

Серед найбільш актуальних проблем, які аналізуються в дослідженні – розвиток емоційного інтелекту учнів підліткового віку, що сприяє особистісно-ціннісному ставленню до дійсності та мистецтва, розвиває естетичну свідомість, загальнокультурну і художню компетентність.

Дослідження проводилось у три етапи.

На першому етапі – «Теоретичні основи розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку» розкрита проблема розвитку емоційного інтелекту особистості в психолого-педагогічній науковій літературі; роль музичного мистецтва у загальному розвитку особистості.

На другому етапі – «Організаційно-методичне забезпечення процесу розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку» обґрунтовано педагогічні умови та визначено шляхи професійної підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва до процесу емоційно-інтелектуального розвитку учнів.

На третьому етапі – «Дослідно-експериментальна робота з розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища» – за результатами дослідження визначено стан розвиненості пізнавальних інтересів учнів підліткового віку, розроблено методику та внесені пропозиції щодо використання сучасних інноваційних методів в умовах музично-освітнього середовища.

Ключові слова: емоційний інтелект, музично-освітнє середовище, учні підліткового віку.

ВСТУП

Актуальність дослідження.

В освіті XXI століття актуалізується потреба в гармонізації емоційного і інтелектуального факторів на основі нових підходів і шляхів до навчання і виховання. Культурне виховання і становлення особистості може відбуватись тільки у такому середовищі, яке спонукає до засвоєння культурних цінностей, з використанням різних видів і форм художньо-творчої діяльності. Такі умови надають можливості сформулювати новий погляд на роль мистецтва в освіті, долучитись до найкращих надбань мистецької педагогіки.

Як складова педагогічного виховання, музичне середовище виконує роль музичного ілюстратора, оформлює і прикрашає шкільне життя школярів, сприяє колективній творчості.

Проблему середовища розкрито у наукових працях у педагогічному аспекті (Ю. С. Мануйлов); ціннісного підходу (Л. І. Уколова); як засіб розвитку креативності дитини (Швацький Н. В.); у ракурсі зближення простору і середовища (Л. Г. Савенкова). Пізніше, на основі довготривалих досліджень вчені-педагоги дійшли висновку про складну структуру середовища і наявність специфічних зон, які мають різні можливості і засоби впливу на особистість.

В наших умовах, як зазначають дослідники, з'явилося чимало повідомлень, що засвідчують про високий рівень емоційної нестриманості, починаючи з родини і закінчуючи колективом, де люди працюють разом. Емоційна неосвіченість, яка виявляється у кількісних показниках зростаючої депресії практично у всіх країнах світу, стає однією з характерних ознак нашого сьогодення.

Для розв'язання емоційних і психологічних питань необхідна, на думку багатьох дослідників, цілеспрямована діяльність з розвитку емоційної мудрості, тобто здатності, що у сучасних дослідженнях називається емоційним інтелектом. Серед західних вчених, які розробляли концепції

емоційного інтелекту – Д. Гоулман, П. Саловей, Дж. Мейер, Д. Карузо, Г. Гарднер, Р. Бар-Он, С. Хейн, Р. Купер, А. Саваф, Х. Вайсбах, У. Дакс, К. Кеннон та ін.

В Україні також з'явилися дослідження з проблеми емоційного інтелекту та його функцій (Є. Носенко, Г. Березюк, О.Олексюк, О.Рудницька, О. Філатова).

Якщо у попередньому столітті важливим був логічний інтелект, то у XXI ст., коли процес глобалізації охопив усі сфери життя, на перше місце вийшла проблема емоційного інтелекту особистості. Саме це стало однією з головних складових у досягненні успіху в житті та відчутті щастя. Про емоційний інтелект можна також сказати – це вміння поєднувати раціональне та емоційне, щоб ефективно рухатись вперед, вміти швидко оновлювати свої професійні знання і вміння.

Однак, ці дослідження не охоплюють всіх аспектів проблеми, оскільки розглядають її переважно в межах навчального процесу. Поза увагою дослідників лишається специфіка розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища.

Отже, суперечність між необхідністю вирішення даної проблеми і недостатністю її теоретичного та практичного осмислення зумовило вибір теми наукового дослідження: «Розвиток емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища».

Об'єкт дослідження – процес розвитку емоційного інтелекту учнів.

Предмет дослідження – зміст, форми і методи розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища.

Мета дослідження – розробити методiku розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища.

Відповідно до мети визначено такі **завдання** дослідження:

- розкрити теоретичні аспекти становлення і розвитку емоційного інтелекту;

- уточнити категоріальний апарат з розкриттям понять: «емоція», «інтелект», «емоційний інтелект», «музично-освітнє середовище»;
- дослідити стан і проблеми розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку;
- розробити критерії та рівні розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку;
- визначити педагогічні умови розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку;
- розробити методику розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища.

Для вирішення поставлених завдань було застосовано такі **методи** дослідження: *теоретичні* – вивчення та аналіз філософської, психолого-педагогічної, музикознавчої наукової літератури; аналіз досвіду роботи в системі музично-освітнього середовища для виявлення актуальних проблем дослідження, його завдань і засобів; моделювання педагогічних процесів; *емпіричні* – опитування (письмове та усне), інтерв'ювання, різні типи бесід, цілеспрямоване педагогічне спостереження; педагогічний експеримент (констатувальний і формувальний); узагальнення і систематизація матеріалів дослідження; *методи математичної статистики* для опрацювання отриманих даних і встановлення кількісних залежностей між досліджуваними явищами та процесами.

Експериментальна база дослідження. Малолисовецька НВК «ЗОШ I-II ст. – дитячий садок» Сквирського району Київської області. Експериментальна робота здійснювалася протягом 2 років. На різних етапах експериментальної роботи було охоплено 35 осіб, серед них: вчителі – 8 осіб, учні 5-7 класів – 27 осіб.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалася протягом усього періоду виконання дослідження. Основні положення висвітлювалися на науково-практичних конференціях:

Музичне мистецтво та освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих учених та студентів (20-21 листопада 2019 року, м. Вінниця);

Тенденції розвитку психології та педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, листопад 2020).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки наукової роботи викладено у двох одноосібних наукових публікаціях автора:

1. Бондарчук Ю. М. Музичне виховання як засіб розвитку емоційного інтелекту молодших школярів//Музичне мистецтво та освіта: досвід та інноваційні шляхи розвитку: зб. матеріалів всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю молодих учених та студентів (20-21 листопада 2019 року, м. Вінниця).

2. Бондарчук Ю. М. Методи розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища //Тенденції розвитку психології та педагогіки: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, листопад 2020).

Структура та обсяг дипломної роботи. Робота складається із вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (65 джерел) і додатків. Загальний обсяг дипломної роботи 75 стор.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає підстави зробити такі **висновки**:

1. На сьогодні проблема розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища є предметом уваги наукової думки. Збагачення емоційного, чуттєвого досвіту учнів, розвитку інтелектуальних здібностей – ці положення набули особливого значення.

2. На основі аналізу наукових джерел визначено поняття «емоційний інтелект» *Емоційний інтелект* - це вміння людини сприймати власні емоції, які в тому числі впливає на здатність працювати в колективі і відчувати настрій колег та його структурні компоненти: мотиваційно-орієнтаційний, пізнавально-евристичний, творчо-діяльнісний. Цілісність структури забезпечується їх взаємозв'язком і взаємозалежністю.

3. На констатувальному етапі нашого дослідження були виокремлені критерії та показники розвитку емоційного інтелекту підлітків в умовах музично-освітнього середовища: мотиваційно-орієнтаційний, пізнавально-евристичний (сформованість художньо-естетичного кругозору), комунікативно-творчий (ступінь усвідомлення почуттів і емоцій інших людей, створення атмосфери взаєморозуміння).

4. Успішність процесу розвитку емоційного інтелекту успішно реалізується за дотримання наступних загально-педагогічних умов:

Перша умова – готовність учителів музичного мистецтва до розвитку емоційного інтелекту підлітків на засадах інтегрованого підходу в музично-освітньому середовищі.

Друга умова – використання сучасних форм музично-освітньої діяльності для розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку.

Третя умова – організація оптимального комунікативного простору для підлітків у музично-освітньому середовищі.

5. Відповідно до мети і завдань дослідження вивчено форми і методи розвитку емоційного інтелекту підлітків в умовах музично-освітнього середовища: порівняння, варіювання, роздумів про мистецький твір,

асоціативного пошуку, збагачення та корекції емоційно-перцептивного досвіду, творчої взаємодії вчителя та учнів та ін.

Результатом науково-дослідної роботи стало розуміння важливості розвитку емоційного інтелекту учнів підліткового віку в умовах музично-освітнього середовища, оскільки такий підхід дозволяє поєднати теорію з практикою, підвищити загальний інтелектуальний, емоційний і творчий рівень підлітків.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абдуллин Э.Б. Теория музыкального образования: Учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений М.: Издательский центр «Академия», 2004. 336 с.
2. Андреева И.Н. Эмоциональный интеллект как феномен современной психологии. Новополюцк : ПГУ, 2011. 388 с.
3. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: Учеб. пособие для студетов пед. ин-тов по спец. № 2119 «Музыка и пение» М.: Просвещение, 1983. С. 172.
4. Берхин Н. Б. Психолого-педагогическая специфика художественного образования школьников. Педагогіка. 1995. № 2. С. 42-45.
5. Бех І. Д. Від волі до особистості / І. Д. Бех. К. : Україна-Віта, 1995. 202 с.
6. Выготский Л.С. Мышление и речь: собр. соч.: в 6 т. Москва: Педагогика, 1982. Т.2. С. 5-36.
7. Гончаров И.Ф. Эстетическое воспитание школьников средствами искусства и действительности. М.: Педагогика, 1986. 126 с.
8. Гоулман Д. Эмоциональный интеллект / пер. с англ. А.П.Исаевой. Москва: АСТ, Владимир. ВТК, 2009. С.8.
9. Давыдова Ю. В. Эмоциональный интеллект: сущностные признаки, структура и особенности проявления в подростковом возрасте: автореф. Канд. Псих. Наук.19.00.01. Москва, 2011. 20 с.
10. Дерев'янюк С.П. Актуалізація емоційного інтелекту в емоціогенних умовах. Соціальна психологія. 2008. № 1. С.96-104.
11. Дружинин В.Н. Метафорические модели интеллекта. Психологический журнал, 1999. Т. 20. № 6. С. 44-52.
12. Зарицька В.В. Розвиток емоційного інтелекту в контексті компетентнісно спрямованої освіти. Компетентнісно спрямована освіта: перший досвід, порівняльні підходи, перспективи : матер. Всеукр. наук.-

- практ. конф. (м. Київ, 28квітня 2011 р.). Київ : Ін-т сучасн. підр., 2011. 92с.
13. Іванова Є. О. Чинники розвитку емоційного інтелекту в підлітків та психокорекційна робота щодо оптимізації його рівня. Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки. 2015. № 3. С. 159.
 14. Изотова Е.И., Никифорова Е. В. Эмоциональная сфера ребенка: Теория и практика: учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. Москва : Издательский центр «Академия», 2004. 288 с.
 15. Клименко В. В. Психологические тесты таланта / В. В. Клименко. – Харьков : Фолио, 1997. 414 с.
 16. Колтунович Т. А., Поліщук О. М. Особливості емоційного інтелекту у майбутніх вихователів. Молодий вчений. 2018. №(56). С.218-227.
 17. Кучеренко Ж. Емоційний інтелект дошкільників: шляхи розвитку. Вихователь-методист дошкільного закладу. 2016. №7. С. 54-59.
 18. Либин А. В. Дифференциальная психология: На пересечении европейских, российских и американских традиций. Москва: Смысл; Per Se, 2000. 549с.
 19. Люсин Д. В. Способность к пониманию эмоций: Психометрический и когнитивный аспекты // Социальное познание в эпоху быстрых политических и экономических перемен; под ред. Г. А. Емельянова. М.: Смысл, 2000. С. 38-48.
 20. Люсин Д. В. Новая методика для измерения эмоционального интеллекта: опросник ЭМИн // Психологическая диагностика. 2006. № 4. С. 3-22.
 21. Люсин Д. В. Современные представления об эмоциональном интеллекте / Дмитрий Владимирович Люсин // Социальный интеллект: Теория, измерение, исследования ; под ред. Д. В. Люсина, Д. В. Ушакова. М.: Институт психологии РАН, 2004. С. 29-36.
 22. Практична психологія та соціальна робота. 2010. № 12. С. 39-48.

23. Лящ О.П. Детермінанти та можливості формування емоційного інтелекту особистості. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки. Випуск 1(46). С. 210–216.
24. Майер, Г. Психология эмоционального мышления / Г. Майер // Хрестоматия по общей психологии. Психология мышления; под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Петухова. М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. С. 123-129.
25. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як соціально значуща інтегральна властивість особистості. Психологія і суспільство. 2004. № 4. С. 95-10.
26. Носенко Е. Л. Емоційна розумність як детермінанта успішності життєдіяльності людини і шляхи її операціоналізації // Вісник Дніпропетровського університету. Педагогіка і психологія. 2000. Вип. 6. С. 3-9.
27. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект як форма прояву важливої складової особистісного потенціалу – рефлексивної свідомості // Вісник ДНУ. Педагогіка і психологія. 2012. Т. 20, № 9/1. С. 116-123.
28. Носенко Е. Л. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія / Е. Л. Носенко, Н. В. Коврига. – К.: Вища школа, 2003. – 126 с.
29. Носенко Е. Л. Сучасні напрями зарубіжної психології: психологія особистості. Дніпропетровськ: ДНУ, 2010. 261 с.
30. Носенко Е. Л. Форми відображеної оцінки емоційної стійкості та емоційної розумності людини: монографія. Д.: Інновація, 2011. 178 с.
31. Олексюк О. М. Педагогіка духовного потенціалу особистості : сфера музичного мистецтва. К. : Знання України, 2004. 264 с.
32. Онофрійчук Л. М., Ігнат'єва І. Н., Маліновська Л. В. Формування міжособистісної комунікації учнів підліткового віку засобами музичної терапії // Інноваційні технології. Одеса. 2020. Вип. 25. Т1. С.96-99.

33. Онофрійчук Л.М. Розвиток естетичної культури школярів у процесі позакласної музичної діяльності Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми //Зб. наук. праць – випуск 41. Київ- Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2015. С. 115-120.
34. Онофрійчук Л.М. Формування естетико-комунікативної компетентності майбутнього вчителя музичного мистецтва// Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: Зб. наук. праць. Вип. 42. Вінниця: ТОВ Нілан ЛТД, 2014. С. 236-240.
35. Падалка Г. Н. Педагогіка мистецтва К : Освіта України, 2008. 272 с.
36. Пацявичюс И. В. Соотношение индивидуально-типических характеристик эмоциональности с особенностями саморегуляции деятельности: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук. М., 1981. 26 с.
37. Переверзева И. А. Психофизиологический анализ индивидуальных различий по эмоциональности (на примере функции контроля за эмоциональной экспрессией): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук: 19.00.02. М., 1986. 19 с.
38. Петровская А. С. Эмоциональный интеллект как детерминанта результативных параметров и процессуальных характеристик управленческой деятельности: дис. ... канд. психол. наук : 19.00.03. Ярославль, 2007. 225 с.
39. Плужников И. В. Эмоциональный интеллект при аффективных расстройствах: дис. ... канд. психол. наук: 19.00.04. М., 2010. 190 с.
40. Потеня А. А. Эстетика и поэтика. М. : Искусство, 1976. 614 с.
41. Радугин А. А. Философия: курс лекцій. М.: Центр, 2000. 272 с.
42. Робертс Р.Д. Эмоциональный интеллект: проблемы теории, измерения и применения на практике // Психология: Журнал Высшей школы экономики. 2004. Т.1. №4. С. 3–24.

43. Розвиток емоційного інтелекту учнів молодшого шкільного віку. Освіта та розвиток обдарованої особистості № 12 (31). 2014. С.12-16
44. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2 т. М.: Педагогика. Т. 2. 1989. 328 с.
45. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии. М.: Педагогика, 1973. 424 с.
46. Рудницька О. П. Педагогіка : загальна та мистецька. Тернопіль : Навчальна книга - Богдан, 2005. 360 с.
47. Санникова О. П. О структуре психологической проницательности // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Vol. II(8), №16. – С. 178–181.
48. Санникова О. П. Соотношение устойчивых индивидуально-типических особенностей эмоциональности и общительности // Вопросы психологии. 1982. № 2. С. 109-115.
49. Сухомлинский В. О. Избранные педагогические сочинения: в 3-х т. М. : Педагогіка, 1981. Т. 3. С. 152-160.
50. Теорія і практика формування лідера: навчальний посібник/ О.Г. Романовський, Т.В. Гура, А.Є. Книш, В.В. Бондаренко. Харків, 2017р. 100 с.
51. Талызина Н. Ф. Природа индивидуальных различий. М.: МГУ, 2010. 191с.
52. Тихомиров О. К. Структура мыслительной деятельности человека. М.: Издательство Московского университета, 1968. 170 с.
53. Философия: учебник / [под ред. В. Д. Губина, Т. Ю. Сидориной]. М.: Гардарики, 2004. 828 с.
54. Холодная, М.А. Психология интеллекта: парадоксы исследования. М.: Изд-во «Барс», 1997. 392 с.
55. Хьелл Л. Теории личности. СПб.: Питер, 2003. 608 с.
56. Чебикін О. Я. Становлення емоційної зрілості особистості: [монографія]. О.: СВД Черкасов, 2009. 232 с.

57. Черножук Ю. Г. Соціальний інтелект майбутніх менеджерів із різним типом невербального спілкування // Міжнародна наук.-практ. конф. молодих учених та студентів «Індивідуально-психологічні якості особистості майбутніх психологів та їх динаміка у період професійної підготовки (20 трав. 2010 р.). О.: СМІЛ, 2010. С. 62-65.
58. Четверик-Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як чинник успішності вирішення головних життєвих завдань // Психолінгвістика. 2013. Вип. 14. С.163-184.
59. Четверик-Бурчак А. Г. Емоційний інтелект як інтегративна властивість особистості// Матеріали VIII міжнародної науково-практичної конференції «Психолінгвістика у сучасному світі 2013» (18-19 жовтня 2013 р. м. Переяслав-Хмельницький, Україна). 2013. С. 73.
60. Четверик-Бурчак А. Г. Механізми зв'язку рівнів сформованості емоційного інтелекту з успішністю життєдіяльності особистості // Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. 2011. Т. 10. №19. С. 592-602.
61. Четверик-Бурчак А.Г. Роль особистісних настанов у формуванні емоційного інтелекту як чесноти // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. 2011. №47. Сер. Психологія. С. 161-167.
62. Шляхова Н. М. Емоції і художня творчість. К. : Мистецтво, 1981. 103 с.
63. Эллис, А. Гуманистическая психотерапия: рационально-эмоциональный подход. пер. с англ. М.: Изд-во ЭКСМО Пресс, 2002. 272 с.
64. Adilogullari I. Analysis of the relationship between the emotional intelligence and professional burnout levels of teachers // Educational Research and Reviews. 2014. Vol. 9(1). P. 1-8.
65. Averill J.R. Emotional creativity / J.R. Averill, C. Thomas-Knowles. In K.T. Strongman (Ed.) // International review of studies on emotion. 1991. Vol. 1. P. 269-299.